DEMOKRATI Utredningen

Skrift nr 17

Den skyddade provinsen

En essä om demokratins värde och värdighet

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 1999:22

Ref K
Occ SO

Den skyddade provinsen

En essä om demokratins värde och värdighet

Anders Björnsson

Demokratiutredningens skrift nr 17

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 1999:22

SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt. För remissutsändningar av SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie svarar Fakta Info Direkt på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29

Omslag, foto: Felix Oppenheim, Bildhuset
Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-929-1
ISSN 0375-250X

Förord

Det blev plötsligt alldeles tyst på ungdomarnas lördagsfest. En av gästerna hade läst i lokaltidningen att Anna, 23, blivit ledamot av bildningsnämnden i kommunen. Han vänder sig till Anna och frågar, nästan anklagande: "Är det sant?". Och Anna känner hur hennes sociala värde rasar. Hon är en förrädare, en överlöpare från en i kamratgänget till en sådan där "politiker", en som man ser ned på.

I det ljuset är det enklare att förklara varför några medborgare hoppar av sina förtroendeuppdrag än att förklara varför så många stannar kvar.

Följande essä granskar vad det är som händer när demokratin förlorar sitt värde och sin värdighet.

Demokratiutredningens ledamöter har inte tagit ställning till texten. Författaren svarar själv för innehållet.

Erik Amnå
Huvudsekreterare

Den skyddade provinsen

En essä om demokratins värde och värdighet*

Anders Björnsson

I

Det låter som ett erbjudande, men det kan också vara ett nödrop. "Kom och träffa en minister!" Två statsråd ställer upp till frågestund. "Plats: *Information Rosenbad*." Man kan ringa för mer information och man kan uppsöka en hemsida: "www.regeringen.se". "Välkommen!"

Även riksdagen har en hemsida samt ett 020-nummer där man kan få svar på "frågor om riksdagens arbete och beslut" och lyssna på den förestående partiledardebatten. Man kan få EU-upplysning på ett särskilt 020-nummer och man kan prenumerera på tidningen *Från Riksdag & Departement*.

Annonserna är införda i Aftonbladet den 27 oktober 1998, samma dag som det blir känt att Anders Sundström lämnar Göran Perssons andra regering efter bara 20 dagar som socialminister. Han avgår samtidigt ur riksdagen och – troligen – ur den socialdemokratiska partistyrelsens verkställande utskott.

* För värdefulla synpunkter på denna text tackar jag professor Thorsten Nybom, Berlin, och dr Margareta Hölne, Stockholm.

Tidningen beskriver bakgrunden. Sundström hade velat fortsätta med de närings- och regionalpolitiska frågorna som han haft ansvar för i den förra regeringen, men statsministern utsåg en annan chef för ett nytt departement, "Tillväxtdepartementet", som får hand om dessa ärenden. Besviken ska han ha blivit, men "att Sundström blev förbigången", heter det i en ledarkommentar, "var självklart med tanke på de klena resultat han presterat" på tidigare ministerposter.

Den avgångne socialministern har aldrig "visat intresse för socialpolitik", skriver tidningen vidare på nyhetsplats. Ändå tackade han först ja till utnämningen. Nu blir han direktör för en regional sparbank i stället. Har Anders Sundström någon erfarenhet av att jobba på bank? Förmodligen inte. Han fick ett erbjudande och tog det:

"Jag har arbetat 20 år i politiken. Jag har 20 år kvar till pension. Jag ville pröva någonting nytt."

Också det kan låta som ett nödrop, eller möjligen som en lättnadens suck. Politikern som tröttnat på politiken. Har han faktiskt fyllt fyrtiofem? Offentlig medkänsla är påkallad.

Funderingen här ska inte handla om förtvivlan, varken personers eller institutioners, den ska handla om hur personer och institutioner tar sig ut – bereds plats, manifesterar sig – i offentligheten.

Denna offentlighet är inte alltid så mild och förlåtande som den var – eller tycktes vara – i samband med Anders Sundströms avgång. Medierna stod nästan undantagslöst på den förorättades sida, och i ett uttalande som gjordes dagen efter avgångsbeslutet kunde denne, alltjämt besviken och förorättad, göra sin personliga utsatthet till ett principiellt och vittförgrenat problem. Kanske ett års inlärningstid hade han behövt som socialminister. Men "det är ju nu ett tiotal ministrar som delar problemet. De kommer i ett år framöver att bara prya på sina nya poster. Under den tiden gör man inte så stor nytta, säger han."[1]

Vad får honom att säga så och vem är angelägen om att han säger så?

[1] Dagens Nyheter 28/10 1998.

Anders Sundströms avhopp hade kunnat ske utan denna inramning. Han hade kunnat dra sig tillbaka utan större åthävor. Besvikelsens språk heter tystnad; i motgången vill människan vara för sig själv.

Allt är inte politik. Också i det demokratiska samhället måste politiken ha sina gränser. Det är inte en smak-, det är en definitionsfråga. Om man vill vara konkret: I samma ögonblick som Anders Sundström trädde tillbaka upphörde han att vara politiskt intressant. I ämbetet gråter man ju inte. Om fenomenet existerar – dvs. om upp till hälften av statsråden i regeringen inte vet vad de sysslar med – finns det där i alla fall. *Sundström har gjort ett dåligt jobb, och han förväntades göra ett dåligt jobb.* Synligheten, tillgängligheten lägger ingenting till saken. De är en sak för sig. "Kom och träffa en minister!" När han redan är där. Men också när han har tagit adjö?

Rollerna spökar. Vad jag vill diskutera är hur det politiska, dvs. den demokratiska makten, ska kunna synliggöras om vi inte vet hur dess insignier ser ut. Om synligheten kan vara en synvilla. Och om tillgängligheten är detsamma som närhet eller om den förleder oss att gå vilse i den mängd av möjligheter som det moderna mediesamhället erbjuder.

Jag kommer att ta omvägar.

II

De blåa och röda banden upptog nästan ett helt hyllplan. De blåa i klot började 1927, de röda i linne med grönvita kapitäler tolv tretton år senare. Ryggtitlar i bladguld. Men så tar det slut. 1981. Jag kan inte påminna mig något särskilt som händer det året.

Varför upphör serien med stadsfullmäktiges handlingar 1981?

Det skulle bli en bok om människor som bygger städer. År 1947 tog riksdagen de bostadspolitiska besluten. Bostadsbrist och trångboddhet skulle bort – kommunerna bygga och förvalta, staten reglera och finansiera. Per Nyström var Gustav Möllers närmaste man i Socialdepartementet, skrev propositioner och lagtexter. Som nytillträdd landshövding i början av 1950-talet, när han for om-

kring ute i länet, mötte han självmedvetna byggherrar och fick den kvittens som alla lagstiftare längtar efter:

"Jag vet det var en kommunalman ute i Partille som sade till mig en gång att först då blev det intressant att vara kommunalman. – Man såg något efter sig. Förut hade vi bara sysslat med fattigvårdsunderstöd men nu fick vi konkreta uppgifter."[2]

Bygga bostäder satte spår – i naturen, i sinnena, hos efterkommande.[3]

Jag tar ner en av de påkostade volymerna, tung i handen. Först kommer protokollen i löpande paragrafering. Sedan bihangen, med sina tjänsteutlåtanden och memorial och yttranden. Det är en litteraturart som inger ett betydande läsmotstånd, bakvänd syntax, anonyma subjekt. Den formelartade prosan har tjänat bestämda syften. Det ska vara lätt att hitta, man ska kunna följa ett ärendes gång från beredning till beslut, en objektiv redogörelse för komplicerade sakfrågor har eftersträvats.

Så såg den svenska modellen ut – på papperet.

Dessa utredningar, betänkanden, dessa luntor med jämkade viljor, de har varit den demokratiska processens viktigaste arbetsmaterial. Eftervärlden har kunnat kontrollera vad som ägt rum och vilka som har deltagit i voteringarna och vad som har restat när året är slut.

Det inbundna: ett registratur över överläggningens sköna konst.

Eller den kommunala självstyrelsens höga visa. Ty även om det är pekoralister som har varit framme och plitat på sina ställen (befolkar de inte också belletrestiken, journalistiken?), har ingen språklig möda sparats för att framhäva den lokala maktens legitimitet. Besluten, galna i sak som de kan visa sig, har omgetts med vördnad. Det ceremoniella har fått sin egen estetik. Den som har vårdat institutionerna har sett till att de har blivit tillgängliga, men

[2] Tomas Forser: *"Jag har speglat århundradet". En bok om Per Nyström – historikern, publicisten, ämbetsmannen*, s. 172. Rabén Prisma, Stockholm 1996.

[3] Det *blev* en bok. Bo Anderson/Anders Björnsson: *Förvalta framtiden. Bostäder och byggande i Sundbyberg under ett halvt sekel*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1997.

denna tillgänglighet behöver inte – får inte? – vara det samma som en påflugen närvaro, ett ihållande tjatter.

1927 – då blir denna strävan tydlig. Det året sker stadsgrundandet. Förstaden får sina privilegier. Skaffar sig borgmästare, bygger ett stadshus, inrättar förvaltningar. Led i moderniseringsprocessen. Den kommunala nivån rationaliseras för att lösa ett antal angelägna uppgifter: inom fattigvård, bostadsförsörjning, väg och vatten. Folkhemmet är sparsamt, det mesta sköts länge av amatörer, men dessa amatörer drivs av en förbättringsvision som de vill visa upp och finner en glädje i att putsa på.[4]

Det som göras skall har ingen tidigare tänkt på. Folk från alla partier kommer samman och resonerar sig fram till praktiska lösningar. Det är de resonemangen som ryms inom de hårda pärmarna. En dos omsorg, en dos stolthet.[5]

Vad är då som upphör 1981, året då man slutar binda – och faktiskt även trycka – de kommunala handlingarna?

Det är inte pengarna som tar slut. Staden är inte fattigare 1981 än 1927, den kommunalekonomiska krisen har inte slagit till. De offentliga åtagandena omfattar mer än någonsin, staden har vuxit i storlek och styrka, den praktiska välfärdspolitiken är dess domän.

[4] Vad vi möjligen får syn på här är en politisk klass i sin linda, de embryon som Anders Isaksson har beskrivit och karakteriserat i sina märkliga böcker om Per Albin och hans generationskamrater. (Särskilt *Per Albin III: Partiledaren*, s. 11 och 67. Wahlström & Widstrand, Borås 1996.) Inom kommunalpolitiken efter det demokratiska genombrottet kryllar det av dem.

[5] Den förhandlingskultur som blev norm- och stilbildande inom den lokala politiken förde många arbetarrörelsens män – mest män – till makten. Men den fann också, skriver historikern Martin Åberg, starkt stöd i "den harmonierande syn på samhället som medelklassen hyllade och med idealen om samhällelig konsensus och kompromissen som konfliktlösningsprincip". ("Kompromiss och medborgaransvar. Borgerligheten i svensk kommunalpolitik 1860-1945. En fallstudie av Göteborg". *Historisk tidskrift* 4:1997) Som vi ska märka är detta inte den enda *typiskt borgerliga hållningen*. – Se även samme författare: *Samförståndets tid. Konflikt, samarbete och nätverk i svensk lokalpolitik*. Historiska media, Lund 1998.

Vi får tänka oss att pappersflödet från kanslierna är stridare än förr.

Ändå händer det något med den ceremoniösa och protokollära genren. Den trängs tillbaka och den trivialiseras. Betänkandena blir sladdriga i formen, remissvar och reservationer plagierar partiprogrammen. En litterär tradition går mot sin upplösning. Det förekommer att fullmäktigesammanträden ställs in av brist på ärenden.

Har allt som sägs sagts förut?

III

Modern politik kan ses som en form för konfliktlösning: överläggning, beslut, verkställighet. Den som vill ha votering ska få det, den som bråkar för ofta får räkna med att inte bli omvald. Formbundenhet går före fantasirikedom: ingen vilja kan sätta sig över en genomtänkt kontrapropositionsordning.

Det låter både vant och tamt, utfallen är sällan särskilt ärofulla men sällan särskilt ärelösa heller.

Det finns andra metoder – fejd, läger, bannlysning. Duellen var ett erkänt sätt att lösa konflikter i riddersmännens stat. Modellen hade sina givna begränsningar. Varje förorättad person kunde inte gärna gå och sticka ner varje annan illa tåld person – det skulle underminera försörjningsbalansen i samhället och urarta i ett allas krig mot alla. Företeelsen kunde tolereras därför att den var socialt exklusiv.

Duellen var länge ett aristokratins prerogativ. Den tillhörde adeln som krigarkast och var ett sätt att under reglerade former ordna stridigheter som hade med den personliga äran att göra inom denna klass. I de flesta europeiska länder förbjöd regeringarna under 1700- och 1800-talen duellerandet, samtidigt som adeln domesticerades, byråkratiserades och blev mer entydigt ett civilt och militärt ämbetsmannastånd. Förbuden var kortsiktigt ineffektiva (många av de statstjänare som hade att se till att förbuden efterlevdes deltog själva i samma praxis), men de markerade tydligt att staten – inte ståndet – var den legitima våldsmakten, vilket

ökade "inträdeskostnaderna" och mattade kampglädjen åtminstone.[6] I ett enda land, Tyskland, tillvann sig den uppåtstigande bourgeoisin rätten att såra och döda på samma villkor som aristokratin.

Den sociala segern hade ett pris, menade Norbert Elias, civilisationsteoretikern. Duellen som "jämlikhetsattribut" åtföljdes inte av inövade föreställningar som fanns hos bördsadeln, om mod, lydnad, ansvar, utan blev hos de borgerliga överskikten ett instrument för naken våldsdyrkan. I förekomsten av mensurärr kunde Elias rentav se måttet på ett samhälles politiska omognad. Duellens betydelse, skrev han, "inskränkte sig inte till själva det väpnade våld som två personer utövade mot varandra, duellen var ständigt närvarande som en hotande påminnelse om *möjligheten* av en väpnad kamp, en påminnelse om att den starkare alltid kunde få makt över den svagare, att den bättre skytten kunde få herravälde över den sämre".[7]

Elias uppfattade duellerandets växande utbredning i Tyskland, från mitten av 1800-talet fram till första världskriget, som ett civilisatoriskt bakslag. Bourgeoisin övertog en feodal uppförandekodex utan att känna sig säker i sadeln. Den var ifrågasatt och otrygg i sin nya roll, den imiterade urskillningslöst och drevs på uppkomlingens vis till överdrifter. Den tyska borgerlighetens humanistiska patos gick upp i röken från skyttegravar och stanken från förintelseläger.

Det är inte den enda tänkbara tolkningen.

Aristokratiska sedvänjor spreds. I Preussen utgjorde adeln fortfarande 44 procent av alla *registrerade* duellanter under åren 1800 till 1869, mellan 1870 och 1914 har siffran sjunkit till 19

[6] Se exempelvis V G Kiernan: *The Duel in European History. Honour and the reign of aristocracy*. Oxford University Press, Oxford m.fl. 1988.
[7] Norbert Elias: *Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, s. 90. Suhrkamp, Frankfurt/M 1992; här citerat från svenska utgåvan, *Tyskarnas och civilisationens bräcklighet*, s. 72. Atlantis, Stockholm 1996.

procent.[8] Det betyder inte nödvändigtvis att de borgerliga grupperna gav efter för en klassfrämmande moral i sin klättring uppåt, det kan – alternativt – ses som en *bekännelse* till ett hedersbegrepp som satte autonomi, integritet och egenansvar högre än den rena krämarmoralen. Det immateriella gavs ett synligt försteg framför det materiella. Om engelsmännen gick till domstol för att få upprättelse för sin kränkta ära, i praktiken en eller annan form av skadestånd, värjde sig den tyske borgaren både mot den skyddande statens arm och mot ett system som byggde på ekonomisk bestraffning. (Hade inte tvekampen varit möjligheten att *undvika* rovet, tillgreppet?) Den kränkte behövde upprätta sig själv, inte straffa eller förnedra den andre. Och affektkontroll och självdisciplinering utövades bäst bland likar.

Det gällde att hålla lidelserna på mattan, skriver Ute Frevert i ett fängslande arbete om duellväsendets renässans och expansion i 1800-talets Europa:

> I stället för att ge efter för en första ohämmad vrede och gälda den skymf man utsatts för med samma mynt, i stället för att brista ut i nya förolämpningar eller hänge sig åt prygel kuvade den förorättade sina omedelbara hämndbegär och utmanade sin motståndare på duell under iakttagande av alla de former som krävdes, så att inga av de «lägre instinkterna« längre skulle få överhanden.[9]

Duellens väsen var inte dödandet – fåtalet duellanter dog verkligen – utan behärskning och återhållsamhet. Praxis var strängt regelstyrd. Vem som segrade hade liten betydelse. Gottgörelsen låg i kampen som sådan, inte i utgången av kraftmätningen, inte heller i ett socialt tvång att prestera och visa sig överlägsen.

[8] Mellan 1882 och 1936 dömdes över fyratusen personer till tvekampsbrott i hela tyska riket. Tar man hänsyn till mörkertal och underregistrering, torde den faktiska förekomsten ha varit flera gånger större.

[9] Ute Frevert: *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft*, s. 241. Dtv, München 1995

I den meningen skulle man alltså kunna se duellen som ett instrument för förädling snarare än förvildning. Max Weber – den borgerliga andans uttolkare – såg saken så.

Weber tillhörde själv kretsen "duellvärdiga", både som universitetsprofessor och som reservofficer, och han tvekade inte heller att gripa till sabeln för att försvara sin heder. Första gången, 1910, hade hans hustru Marianne förlöjligats som feminist av en ung akademiker från Heidelberg; vid det andra tillfället, kort tid därpå, rörde det sig om en rent vetenskaplig konflikt där Weber hade känt sig kränkt. I båda fallen var han den utmanande parten.

Samtidigt insåg Weber att den borgerliga klassen måste betrakta duellen som konfliktlösningsmodell med åtskillig ambivalens. Den krävde en karaktärsdaning som var främmande i många borgerliga yrken. Den talade till känslan, inte till förnuftet. Förvärvet och familjen kom alltid i andra hand. Plikten gick ut över friheten, skapandet, egensinnet. Modet gick före förmågan.

Därför rekommenderade också Weber att duellerandet skulle förbehållas personer som hade ett ansvar för den sociala ordningens upprätthållande – i praktiken män med bildning, dvs. universitetsstudier, eller militär rang. Dit räknade han inte köpmän och industrialister, inte arkitekter och ingenjörer, inte heller förmöget folk i största allmänhet. Deras nytta var en annan – resultatinriktad, orienterad mot "hänsynslöst borgerligt arbete". Utkämpade de inte varje dag en kamp för tillvaron?

Ursinnet sliter samhället i bitar. Någon måste visa var gränsen går för det tillåtna, det som är uppbyggligt och inger aktning. [10]

Varje samhälle har, tycks det mig, behov av ett sådant *värdighetskriterium*. Där det saknas får det problem med sitt självförsvar. Traditionellt tillkommer det samhällets eliter att stå för denna uppgift. Under drygt tusen år, från upplösningen av Karl den stores rike fram till första världskriget ungefär, var den europeiska adeln en härskande elit. Adelskulturen fyllde bestämda funktioner. Den skulle trygga territorium, den skulle säkra suveränens makt,

[10] Vi befinner oss nu ganska långt från statsrådet Sundströms förlorade heder, men jag avser att återvända till detta ämne.

den skulle skapa någorlunda social koherens och konsensus. Lyckades den med detta kunde den enskilde aristokraten vara precis så utsvävande och så lyxförbrukande som samhällets resursbas tillät. Härskandets praxis fick mankera utan att dess legitimitet behövde bli särskilt mycket anfrätt. Värdigheten höll excesserna i schack.

Så ser det ut under *l'ancien régime*. Normer, uppförandekodex, hedersföreställningar utbildas inom den härskande eliten. Den har en lokal bas men en utblick som är internationell. Dess exklusivitet bygger på en form av rationalism. Den kan umgås på ett språk som förstås av alla: under medeltiden latin, under renässansen italienska, från högbarocken och framåt vanligen franska. Den har studerat i andra länder, den krigar i andra länder, gifter sig i andra länder. Den är i viss mening utbytbar: kan tjäna inte blott en furste utan flera.[11] Den befordrar kvickhet och missaktar indolens, dvs. markerar distans också mot de egna *som inte uppfyller kriteriet*. Den är öppen för nykomlingar – krigen kräver sin tribut – men oförsonlig mot dem som faller ur ramen.

Hedern, äran blir det yttre tecknet på att denna klass har erövrat ett tolkningsföreträde, är förebildlig inåt för att kunna avskilja sig utåt, mot dem som inte har del i härskandet. Den moral den förbehåller sig själv förutsätter att andra håller sig med sina – egna – moralföreställningar.

Operationsbasen är återigen ståndet, inte staten eller marknaden, inte heller scenen. Eliten: väl synlig och väl befäst, en webersk vändning kunde vara "förtrollad".

[11] Se diskussionen hos Anders Björnsson, "Yxhugget i Körsbärsträdgården", i Björnsson/Luthersson (red): *Eliterna som abdikerade. Tolv artiklar om frånvaron, behovet och nyttan av eliter*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1998.

IV

Är det inte just en *avförtrollning* som möter oss i Stendhals märkliga roman *Lucien Leuwen*?[12]

Platsen är fransk landsort, tiden början till mitten av Louis Philippes regering. Den unge Lucien har relegerats från sin elitskola på grund av republikanska aktiviteter. Fadern, en ofrälse – fabulöst förmögen – finansman, är förlåtande, sonen ungdomligt stolt och aktar förstås vare sig penningen eller börden, karriär i verken heller inte att tänka på så länge förvillelserna sitter i, men en kommendering till ett kavalleriregemente, vars främsta uppgift är att slå ner strejkande vävare, borde dämpa lustarna en aning.

Sådan är uträkningen. Allt behöver inte tas på allvar. Men ynglingen saknar varje intresse för den nya ordningens försvar. I provinsen sitter de legitimistiska partierna och ruvar, adeln är sidesteppad och förgrämd, Luciens förakt för de nya mittenmännen – sluskiga prefekter, lättköpta överstelöjtnanter – lockar honom som leds vid vardagen till slut in i aristokratins salonger. Här är allting före detta, riten överordnad rikedomen, den tillämpade likgiltigheten en väntan på återkomst, ännu en restauration.

Lucien tas emot därför att han är kvick och talangfull, har stil och uppassning. Och han kan hänge sig åt detta låtsasliv därfär att han får utlopp för sitt löje, som både är lättingens och rebellens. Givetvis övermannas han av känslan och av traktens tätaste änka, en 24-årig markisinna, fru de Chasteller. Föreningen är utsiktslös, Lucien blir offer för en billig intrig och jagas iväg, tillbaka till Paris.

Vill du bli en skälm, frågar fadern, då kan du ta tjänst hos en minister. Med penningens makt är ingenting ouppnåeligt i borgarkungens stat. Lucien utses till handsekreterare åt greve de Vaize, polisministern.[13] Han dirigeras på nytt till provinsen, för att vinna ett mandat åt regeringen, men mutorna förslår inte, den officiella kandidaten är en katastrof och valet rinner honom, Lucien, helt ur

[12] Sv över C G Bjurström. Norstedts, Stockholm 1993.

[13] Han – den misslyckade revolutionären. Känns mönstret bekant?

händerna. Fadern däremot kniper till allmän förvåning en plats i nationalförsamlingen och blir en av partiledarna där.

Nu begär han att sonen tar sig en älskarinna. Föremålet är hustrun till en uppkomling som vill efterträda den sittande polisministern, Luciens chef. Fadern förfogar i praktiken över utnämningsmakten. Men Lucien värjer sig. Han är rörande naiv och kan inte tänka sig att mogna till man på sin ursprungliga känslas bekostnad. Han vet att han inte kan få fru de Chasteller som föll för honom (*som också svek honom, tror han, fastän sveket var riggat*) och som han offrar sig för (få anar vari detta offer består, eftersom erövringen från början var inbillad och utsiktslös), men han vet inte att fadern är utblottad, övertrasserad och står vid ruinens rand.

Älskarinnan hade räddat honom, sonen, vid faderns hastiga död. Hur lätt vägde inte löjet! Egenintresset var så mycket starkare än egensinnet.

Stendhals roman är en studie i hur den moderna politiken – den borgerliga politiken – bryter fram och triumferar. Här är alla kombinationer möjliga. Uppgång och fall avtecknar sig mot förväntningshorisonten. Maktbaserna blir oroligare, oenhetligare. Skälmen är inte diskvalificerad, ordningen inte på förhand given. Politiken kunde liknas vid ett spel – inte läggspel men hasard.

Och hedersbegreppen får lov att anpassa sig. Ur skuldsättningen är självmordet, inte duellen, utvägen.[14] Äventyret, steget in i det okända, underminerar den elaborerade adelskulturen, tvingar den till reträtter och medgivanden, styr uppmärksamheten mot tillfället snarare än mot traditionen. *Den som inte är smart är en fjant.* Medelklassen har inte tid att älta, den lär sig glömma oförrätter, föralldel med risk att själv bli glömd. Nej, nuet är inte allt, framtiden överskuggar nuet.

Det är en utdragen process. I England har medelklassens värderingar erkänts socialt redan på 1600-talet, men det är först i Stendhals och Balzacs Frankrike som de kommer att genomsyra politiken.

[14] Drabbar inte spelskulden alla lika? Se där framsteget!

Frankrike under 1800-talet är – ur det legitimistiska perspektivet som många andra än legitimisterna hade så lätt att tillägna sig – undantagslandet, parialandet. Man vrakar och byter författningar i rasande fart. Den politiska kulturen är experimentell, aktörernas ambitioner högtflygande. Var fanns stadgan, den säkra utkomsten i all denna kreativitet?

Europa gick i ojämn takt.

I England hade den jordägande aristokratin inte bara sista ordet utan också politisk förstarangställning under hela seklet. Tysklands bästa krafter ägnade sig åt att återställa en enhet som det var olika bud om och som militären, med måttlig framgång, skulle komma att symbolisera. Despotins Ryssland växte oavbrutet, men dess eliter förblev krymplingar. Hos Gogol är adelsmarskalken försupen, fursten en trashank, ämbetsmannen en skojare. Ändå tog också tsarväldet – släpande – klivet in i det moderna.

Panoramat kunde vidgas. Poängen är inte hur mycket av det gamla som motstod förändringar, utan hur mycket som skulle visa sig funktionellt och överförbart. Konfliktlösningsmodeller är inga marknadsvaror. Och intresset ljuger aldrig, är det så?

Där den gamla ordningens män blev kvar – och inte vände ryggen åt allt det nya, som den tjuriga monarkismen i Frankrike – tycks de ha gått in för att göra politiken trög och eftersinnande. Riten skulle lägga sordin på reformviljan. Men författningskampen, ett borgerligt reformprojekt, siktade egentligen åt samma håll. Allt stramas upp. Konstitutioner gynnar formalism och binder godtycke; inte heller ger de glömskan fritt spelrum.

Den borgerliga människans skepsis till politiken är ett födelsemärke. Skråtillvaron höll hantverkaren fången i en förutbestämd hierarki. Feodala regleringar stod i vägen för autonomin. Individens myndiggörelse blev nödvändigtvis ett avskedstagande till statligt påbjudet förmynderi.

Här fanns ett mentalt glapp. Det fria rummet måste fredas och sådana garantier kunde bara en oberoende instans ge. Ekonomisk rationalitet byggde på bokslut och kalkyler, var det samtidigt rimligt att avsäga sig möjligheten att utöva *politisk* rationalitet? Det finns hos 1800-talsborgaren en rädsla för att den lilla världen ska slukas av den stora, att den större förbättringen korrumperar den

mindre. Om aristokratins söner hade vigts till politiska värv i helt unga år och fått banan utstakad långt innan ställningen var klar, valde innehavaren av en borgerlig förmögenhet – bankiren, fabrikören – att uppnå en social position och medborgerligt anseende och *först därefter* ta ett politiskt ämbete. Det var vad fadern till Lucien Leuwen gjorde.[15]

Och just detta gjorde honom, framgångsmannen, både kampvillig och kompromissberedd; hans flit var oomstridd men han visste att tillgodogöra sig andras kompetens; han fick en pragmatisk syn på koncessioner eftersom han hade lärt sig vad samverkan betyder. Man kan bygga ett företag från grunden, det kan bankruttera och rekonstrueras. Det är otänkbart att en stat skulle skötas på samma sätt. Förlusterna skulle alltid vara någon annans. Den nyrike hade också ett rykte att försvara.

Vad avstod han från?

Kanske avstod han från det heroiska.

Romantiken ser den starka individen födas. Det är inte längre slagfältets segerherre, stödd på stridsberedda soldatmassor och sin strategiska slughet, som är hjälten för dagen. Det är det konstnärliga geniet, uppfinnaren, vetenskapsmannen, upptäcktsresanden inte minst. Seklets största svenskar heter Berzelius och Nordenskiöld, Alfred Nobel och John Ericson, Strindberg och Hedin, Geijer och Ernst Josephson. Spektakulära karriärer, några hamnar på Riddarhuset, i samma stund som ståndssamhällets sista flämtande låga fladdrar till. Andra är oppositionsmän, tar strid mot samtidskänslan, den goda smaken, stöts bort från det borgerliga samhällets famn. Men nyrikedomen är fåfäng och bourgeoisins gråa arbetsmorgon, som Oscar Levertin talade om i en längtansfull betraktelse över rokokons sirlighet och lyster, skulle ha varit alldeles becksvart utan deras bedrifter och idiosynkrasier , utan deras genialitet.

Så framstegets hjältar ja. Men deras heroism var av det fredliga slaget, vilket är en del av själva det nya framstegskonceptet. Den vetgirige har annat för sig än att slåss. Och viktigast av allt: herois-

[15] Om han nu hade ett val. Lucien tjänade ministern därför att han inte ansågs mogen att gå in i firman.

men förflyktigades inte, den kunde nyttiggöras. Den fann sin plats på marknader – för upplevelser och njutningar, för resor och välbefinnande, för ny arbetsteknik och för sociala reformprogram.

Genikulten – tron på den överlägsna personligheten men också på separatorn – balanserades av en förväntan. Nytta och avkastning hade varit besvärjelser under merkantilismen: man hade aldrig riktigt kommit sig för att kvantifiera dem. Med matematiken och ingenjörskonsten, lantmäteri och modernt bankväsen fick allting en siffra. Precisionen tog plats i talarstolarna, stävjade ordsvallet, fångade in begåvningarna. 1800-talets intelligentaste politiker var en lantjunker som föredrog tyskt lånekapital till de svenska stambanorna framför skandinavistiska värjstötar i en konflikt med den nya stormakten i söder.[16]

Det romantiska svärmeriet, så instrumentellt i propagandan för nationen, bands vid utilitaristisk vardagsfilosofi.

V

En grundtanke för resonemanget är att politiska kulturer inte nödvändigtvis – och kanske mera sällan – uppstår i det politiska livets mitt och att det inte heller är där de utmanas och omformas.

Konsten, näringarna, vitterheten, teknologin levererar idealföreställningar som genomkorsar de politiska miljöerna, liksom givetvis religionen, numera kanske också tävlingsidrotten. De avtryck de lämnar yttrar sig i språk, beteenden, moral. När duellen

[16] Bilden av J A Gripenstedt, den som hindrade kungen att ingripa på dansk sida i 1864 års krig, har inspirerat flera politiska kommentatorer från vår egen tid. Se exempelvis Gunnar Wetterberg, "Vår tids hjälte", i essäsamlingen *Historien upprepar sig aldrig* (SNS Förlag, Stockholm 1994), samt Per T Ohlssons levnadsteckning *100 år av tillväxt. Johan August Gripenstedt och den liberala revolutionen.* (Brombergs, Köping 1994). Standardverket om de finansiella take off-åren, Göran B Nilssons *André Oscar Wallenberg. II. Gyllene tider, 1857-1866* (Norstedts, Stockholm 1989), fokuserar flerstädes Gripenstedts roll och insats.

upphörde att vara praktik, upphörde den inte helt och hållet – den förvandlades till ikon.[17]

Politikens värld blir då ett tillflöde snarare än ett utflöde. Samtidigt utgör den en skyddad provins. Människans oro tillåts inte att spegla sig i politikens irrgångar, politikerns etos och handlingsramar skiljer sig från privatmannens. I praktiken handlar det nog om en växelverkan. Lidelse och övertygelse må vara starka drivkrafter, men de gör sig sällan som målsättningsparagrafer.

Man får lov att föreställa sig en *politikens fortgående sekularisering*. Ideologier behövs för att mobilisera; partier använder man sig av, dem bekänner man sig inte till. Det är långt ifrån säkert att processen ännu är avslutad. Hur tog den sin början? Och hur pass irreversibel är den? Den drivs av människor och vi får räkna med att den kan spåra ur.

Strax söder om Toronto, det tar fem tio minuter med färja, ligger en liten vindpinad övärld. Huvudön är i dag en offentlig park och myndigheterna planerade länge att grannöarna också skulle bli det.

Men där fanns sedan gammalt en sommarstugubebyggelse som efter hand omvandlats till permanentbostäder. Den samtidiga närheten till Lake Ontario och till den växande storstadens centrum hade ökat öarnas attraktionskraft, både för de boende, vilka som mest uppgick till tvåtusen, företrädesvis människor ur fria yrken, med en lätt bohemisk livsföring och med rätt måttliga anspråk på service och komfort, och för stadsplanerarna.

Det kom till öppna konflikter. Striden pågick i decennier. Öborna slog vakt om sitt revir som var ömtåligt såtillvida att de saknade besittningsrätt till sina tomter. Marken ägdes av det allmänna, exploateringsbeslutet var taget i demokratisk ordning. Det var från början en ojämn kamp, *the Islanders* befann sig i ett till synes ohjälpligt underläge men de fick god hjälp av opinionsbildare som Margaret Atwood och Jane Jacobs och när parkför-

[17] Uttryck som talarduell och partiledarduell är givetvis historisktsemantiskt missvisande. Här väntar man sig ett konkret utfall som har mycket litet med de inblandade personernas plikt och ära att göra, *försåvitt dessa inte påverkar utfallet*.

valtningen anlände med sina maskiner var de väl barrikaderade. En fysisk försvarskamp förestod.

Till sist tvangs myndigheterna lägga parkplanerna åt sidan. Stadsplaneringen hade fått ett imageproblem, och politikerna var inte beredda att betala vilket pris som helst för Torontobornas påstådda rekreationsbehov. Så människorna på Ward- och Algonquinöarna kunde bo kvar, med försämrad samfärdsel och indragna postturer, *deras pris* för att få vara i fred.

Så långt är detta den banala berättelsen om en proteströrelse som lyckas med att hävda ett minoritetsintresse. Den har likheter med striden om Kungsträdgårdens almar i Stockholm, med husockupationer i Hamburg, med älvräddning i Nordnorge. De direkt drabbade är sällan ensamma aktörer, det symboliska värdet i deras kamp kan överstiga det materiella. Och bakgrunden har betydelse: beslutet är illa förankrat, motiven har inte redovisats tillräckligt tydligt, förtroendet mellan styrande och styrda knakar sedan många år. Det är bråttom, demokrati behöver tid. Den som väntar får ett övertag.

Öborna i Lake Ontario fann emellertid att det de lärde sig under striden inte nödvändigtvis var det de behövde för att säkra freden. De hade vunnit över myndigheterna och erövrat en form av självstyre. Nu måste de hantera en gemensam ekonomi och föra förhandlingar med stadsstyrelsen, de måste välja representanter till lokala organ och lära sig lösa konflikter inom lokalsamhället. En del av de boende ville äga sina fastigheter, andra föredrog tomträtt. Få gav sig den tid som krävdes.

Robert Fulford, kanadensisk publicist, skildrar i en bok om det moderna Torontos framväxt hur snabbt sammanhållningen knäcktes där ute på öarna. Det dök upp hätska artiklar i lokalbladet om en härskande elit som försökte styra och ställa. Folk började misstro sina grannar, det gick rykten om falskspel och utpressning. Alla levde så nära in på varandra, riskabelt nära – demokratin drevs "mot sin patologiska spets", skriver Fulford. Invånarna överdrev betydelsen av sin seger och sin utvaldhet.

De bestämde sig till exempel för att rösta *en masse*, på stormöten, i frågor som brukar beslutas av valda politiker – planärenden, budgetar, upplåtelser av hyresrätter, förordningar och,

naturligtvis, skatter. De gick längre än så: de beslöt att hålla hemliga omröstningar. Tidigare hade invånarna röstat med handuppräckning, men i början av 1994 kom de fram till att varje votering borde vara sluten, oavsett frågans betydelse. Det gjorde det i praktiken omöjligt att komma med ändringsförslag till något som mötet hade att ta ställning till, skriver Fulford, "och det betydde också att lokalsamhället blev oförmöget att generera nya idéer eller få fram lösningar på problem, det kunde bara fatta beslut – och dessutom ganska få beslut".

En söndagseftermiddag samlades ett allmänt möte i klubbpaviljongen. Sjutton personer dök upp. Syftet var att fastställa hur röstningen skulle gå till i en budgetfråga. Det fanns fem metoder att ta ställning till, de skulle välja en. Mötet varade i tre timmar, när det var slut hade listan på möjliga voteringsordningar utökats till – sjutton.[18]

Misslyckandet kan tolkas som ett utslag av omognad, man experimenterade sig fram. Tidsandan har säkert spelat spratt: upprorisk-het gick ju före ordningsamhet litet här och var under några efterkrigsdecennier, valet mellan populism och centralism kunde många gånger te sig okomplicerat.

Ändå verkar det som om spänningen mellan ett annat motsatspar har infekterat den lokala politiska kulturen i ännu högre grad, oförmågan att skilja ut en offentlig sfär från den *intimitet som det offentliga ska skydda men också måste skyddas från*. Bristande insikt behöver inte följa av omognad, den kan också växa ur en förlust. Om lokalsamhället är en familj, läggs värnet av integriteten på individen, så gott som uteslutande där; familjen kan för all del vara tillåtande, men alla måste få ha sina hemligheter, sitt fredade rum. Är inte den slutna omröstningen ett misstroende just mot den som står närmast? Och samtidigt: misstroendet för att bli meningsfullt behöver måltavlor, stor öppenhet, någon att avslöja, en fiende på spåret. Det som moderna media brukar tillhandahålla.

Märk väl: avslöja, inte nödvändigtvis utkräva ansvaret av.

[18] *Accidental City. The Transformation of Toronto*, s. 122. Houghton Mifflin Company, Boston/New York 1996.

VI

De ontariska öborna blev otåliga efter att ha väntat så länge; kan man egentligen klandra dem? De drevs till direkt aktion; borde de ha gått hem och satt sig i seminarium när allt var över?

Allt är inte åsikter, det finns intressen också. Den ideala talsituationen hålls inte igång av sig själv, den måste upprättas och behöver en makt som ser till *och har intresse av* att den pågår.

Tal alltså, inte formlöst, okonstlat småprat.

Demokratin tycks trivas bäst där den inte uppfattas som ett undantagstillstånd, folk ska inte hetsas på målet, seghet och omständlighet är inga automatiska minusvärden. Men om demokratin i vissa avseenden kan betraktas som en *långsamhetens politiska kultur* – långsam i beslutsfattandet, därmed inte sagt i utförandet – bör det också vara av intresse att ta reda på hur den beslutade sig fram, hur lång tid den tog på sig, hur den har balanserat mellan distans och deltagande, mellan rationalism och engagemang.

Medborgarsamhällets framväxt är först och främst en fostrargärning. Den innebar en självdisciplinering av väldiga mått. De privata lustarna fick maka på sig, ansvaret för det allmänna tog fler och fler människor i anspråk, personlighetsdaningen förvisades till biblioteket, vardagsrummet och sängkammaren. De offentliga angelägenheterna berövades sitt mystiska skimmer när alla var utvalda. Var också odågan det, drinkaren, den drumliga parvenyn?

Det otyglade självsvåldets motsats kan vara intoleransen. Demokratin – som massfenomen – behövde förebilder. Och de fanns inte i överskott. De vaskades fram, värkte fram. Den religiösa väckelsen bestod med något, men det var inte helt enkelt att överföra det allmänna prästadömets verklighet till ansvarsutkrävande offentligheter. Religionen blev privatsak den också, sekulariseringens protagonister kom inte ovanifrån utan inifrån, kanske underifrån. Bibeln och de antika auktorerna dög allt mindre. Den nya ordkonsten premierade saken på idealets bekostnad, kompetensen framför talangen, energin kom före effekten.

Utskottsmöten och nattmanglingar, inte aggressiva konfrontationer, blir typiska former för beslutsfattande under demokratins genombrotts- och mognadsskede i Sverige.

Också denna praxis föder förstås ett expertvälde, låt vara folkligt förankrat, politiska elitpersoner av ny typ.

Den eliten har haft sina föregångare, visar nyare forskning. En någorlunda besutten hemmansägare var inte blott en sädes- och animalieproducent, han var också politisk aktör och rättighetshavare. I en inspirerande doktorsavhandling i historia kunde Peter Aronsson teckna ett mönster. Han såg hur den svenske bonden – självmedveten, uppåtsträvande – från frihetstiden och framåt bygger ut sin aktionsradie. Viktiga förändringar inträffar på den lokala nivån. Ett kommunalt självstyre tar form där ståndspersoner får lov att dela plats med en diskuterande, voterande och förhandlande allmoge och där sockenstämman, formellt under prästerligt överinseende, utvecklar "drag som liknar den borgerliga offentlighetens: en saklig och öppen argumentering på egalitär grund tar överhanden som öppen mötesdiskurs".[19] Här finns, har Aronsson i andra sammanhang påtalat, element av upplysning och självförkovran i förening med den rena egennyttan, det hårda klassintresset.

Pragmatism i stället för proklamationer, bildning snarare än *Blut und Boden* formade folkliga medvetandeströmmar under en tidig moderniseringsfas inte bara i Sverige utan också i andra nordeuropeiska länder; Bernd Henningsen och Nina Witoszek, två utländska betraktare, talar rentav om en skandinavisk "immunitet mot ideologier", en bondens och prästens gemensamma vardagsförnuft som effektivt tog ner romantikens *Sturm und Drang*-extas på jorden.[20]

[19] *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar*, 1680-1859, s. 342. Lund University Press 1992 (Bibliotheca Historica Lundensis 72).

[20] Se den senares "Fugitives from Utopia: The Scandinavian Enlightenment Reconsidered", i Øystein Sørensen/Bo Stråth (eds): *The Cultural Construction of Norden*, s. 80. Scandinavian University Press: Oslo m.fl. 1997.

Här på jorden måste mänskor döma, sjöng Tegnér, men över stjärnor dömer Gud.

Och det låter ju inte på något sätt gloriöst, inte alls världsförbättrande. Men: effektivt, och grundligt. Inte heller behöver det samhälle som rymde dessa tidigt-demokratiska praktiker ha varit speciellt konfliktlöst, det lärde sig snarare att *ritualisera* oenighet och konflikter.

Man kunde ta miste utan att det måste få alarmerande konsekvenser. Man kunde vara påtagligt närvarande och ändå rätt anonym.

Men samhällen skapas av individer, synliga människor, och det är sällan likgiltigt vad på en människa som blir synligt. Också den demokratiska makten, skrev jag i början av den här essän, har sina insignier. En del av det vi ser kan vara inbillning, synvillor; annat kan råka förgrovas och vanställas genom själva återgivandet. Om statsrådet Anders Sundströms eftermäle skulle dikteras av omständigheterna kring hans avgång, som inte var entydigt vanfrejdande, har vi ett problem som inte blott är politiskt till sin karaktär, det är framförallt språkligt-sceniskt; och om vi tänker efter kan det inte heller finnas någon politik utan ord, bortom en scen, utan att den skrämmer oss och utan att vår tillit drabbas.

Demokrati går inte ihop med tystnad, stillhet. Den är inte inre bikt, den är yttre åthävor; handling, inte komtemplation. Den vill bli både iakttagen och ianspråktagen – och just därför kräver den någon form av regi. *All politik* är i denna mening litteratur[21], och i studiet av de stora revolutionerna har forskningen också kommit att framhäva de språkligt-intellektuella omgestaltningarna, vilka tenderar att bli bestående, framom ekonomiska och sociala, som oftare är omvälvningarnas orsaker än deras följder, eller de rent politiska, som antingen tas tillbaka eller får en oväntad och oavsiktlig skepnad genom de efterrevolutionära maktkamperna (mycket tydligt i 1800-talets Frankrike till och med Pariskommunen). Det som har sagts utesluter visserligen inte reträtter, de finns

[21] Det motsatta behöver därför inte gälla.

alltid att tillgå[22], också som negativa referenspunkter, i det diskursiva landskapet. Föreställningar om demokrati och rättsstat lever även där de inte praktiseras; de upplöses som begrepp först när de inte kan föreställas eller, möjligen, när de varit länge undanställda.

Ritens och ceremonins roll i det demokratiska samhället har varit att förhindra att så sker.

Uppgörelsen med aktuell demokratisk praxis går därför nästan alltid via en eller annan form av litteratur. Eyvind Johnsons hämningslösa drift med "en av den svenska prosans högsta former: kommunikén" i *Grupp Krilon* (1941) är inte främst ett angrepp på socialdemokratisk statsmannaretorik under brinnande världskrig. Per Albin Hansson snavar på sin snåriga boksvenska, den som han lärt sig i ungdomsklubben, på folkhögskolan, under agitations- och organisationsresorna, på de krampaktiga försöken att vara på en gång didaktisk och icke-demagogisk, därför obegriplig och grönköpingsmässig ("utan äger landets befolkning på ett överväldigande folkflertals oförgripligt uttalade önskan uttala skiljda meningar; dock varnas å det bestämdaste för att alltför lättvindigt och ansvarslöst utnyttja dessa meningar").[23] Två diskurser drabbar samman: Krilons credo att kretsen kan rädda individen står mot statsmaktens krav att den enskilde måste offra sig för nationen. "Numera", säger Johannes Krilon i en av sina kvällsmonologer, "bör ju varje liten stat – *liksom varje hygglig mänska*, mina herrar! –

[22] Jag utgår här från revolutioner som inte etablerar totalitärt-terroristiska system, med hjärntvätt och "nyspråk" som karakteristiska inslag.

[23] Denna jargong fann starkt stöd i de talarhandledningar och föreningshandböcker som studerades i den unga arbetarrörelsens olika nätverk. Formell briljans och saklig övertydlighet höll humöret upp hos pionjärgenerationen. Se exempelvis Olle Josephson, "Diskussionen fick utgöra svar på frågan. Propositionsordningar och ungdomsretorik i Ljusne-Ala Socialdemokratiska Ungdomsklubb 1905-1906", i dens (red): *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Carlsson Bokförlag: Stockholm 1996

känna sig hotad." Men politiken tiger om detta, då måste gruppen gripa in.[24]

I Krilon-kretsen uppträder en alternativ statsmakt, litet sjaskig, litet för viskydrucken kanske, men på det hela taget långt mera ädel än den som de demokratiska institutionerna bär upp. Också här är skillnaden mellan privat moral och offentligt dygd utplånad.[25] Något värdighetskriterium existerar inte. Motsatsparen rätt-orätt, gott-ont glider samman.

Har alltså det uppbyggliga och aktningsvärda förlorat politisk relevans i ett samhälle som tar de demokratiska landvinningarna för givna? Faktiskt förefaller det så. Ändå: facit är inte självklart.

Förebildligheten i den politiska kultur som favoriserade en Per Albin eller de rådiga kommunalmän som Per Nyström stötte på under sina resor genom Bohuslän kan diskuteras. Fick den inte till slut sin egen magi? Blev inte den pedantiska saklighetsprosan en ogenomtränglig besvärjelsekonst? Var inte ritualerna en hävstång för oförtjänt avancemang och odräglig självbelåtenhet, den halv-

[24] Krilon-sviten gavs ut på nytt av Albert Bonniers Förlag våren 1997. Dagens Nyheters dåvarande kulturchef Arne Ruth gav utgivningen betydande uppmärksamhet. Senare samma år kom kampanjerna på tidningens kultursida om "tvångssteriliseringarna" och "naziguldet". DN bestämde sig också på ledarplats för att Sverige, som under andra världskriget sades ha varit fripassagerare i de allierades motstånd mot Hitler, bör ansluta sig till Atlantpakten och överge den neutralitet som det ändå inte var så mycket bevänt med. Eyvind Johnsons tidsskildring instrumentaliserades.

[25] I bakgrunden skymtar Max Webers distinktion mellan en *Gesinnungs- och en Verantwortungsethik*, ett begreppspar som jag prövade i en kommentar till Mona Sahlin-affären. (Se Nordin/Lettevall, red: *Dygd och medborgarskap i 1700-talets politiska tänkande*, s. 87 ff. Ugglan/Lund Studies in the History of Science and Ideas. 6, Lund 1996) Klargörande är Thorsten Nyboms uppsats "Normer och moral i politik, byråkrati och vetenskap. Funderingar i antipolitikens tidevarv", i dens: *Kunskap-politik-samhälle. Essäer om kunskapssyn, universitet och forskningspolitik 1900-2000.* Arete, Hargshamn 1997.

litterata kaderns räddningsplanka i en nation som byggde sitt materiella välstånd på NKI-kunnande och Hermods-strävsamhet?

Vidare. När det offentliga tilltalet informaliseras ("kom och träffa en minister"), skulle det kunna tolkas som något annat än en flykt från det ordnade samtalet, jakt på sensationer, trötthet vid formalistisk dokumentation och regelstyrning. Kanske är det utslag av ett allmänt *tålighetsunderskott* i samhället. Folk *har* bråttom och hetsar sig själva, *vill inte* låta sig undervisas, kan uppsöka fakta på egen hand. Egenmakt var ett ord på socialdemokraters läppar för några år sedan. Det går att tyda som en bekräftelse på att mycket offentlig makt redan har runnit bort, inte bara i de kommunala korridorerna utan också i den väldiga europeiska flodvågen.

Eller: som uppgivelse.

Så kan det nog vara. Men betyder det att förebildligheten – behovet av förebilder – helt har försvunnit? Får civiliteten se ut hur som helst?

Jürgen Habermas, den tyske socialfilosofen, förutsåg på 1970-talet att systemvärlden, teknikens och det administrativa förnuftets många tvingande sammanhang, skulle "invadera" livsvärlden, de fritt vuxna, självförvaltande vardagssammanhangen. Ett främmande språk, en kylig vetenskaplig logik skulle blockera all kommunikation mellan styrande och styrda.

Terminologin var inte glasklar. En invasion behöver ju inte vara en erövring, den kan slås tillbaka. Och det är inte uteslutet att raka motsatsen till det Habermas föreställde sig har hänt. Demokratins politiska kulturer har blivit mer tillgängliga och tillåtande, procedurer har minskat i precision och förutsebarhet, hierarkiska ordningar har tenderat att avlösas av egalitära. Vinsterna är uppenbara. Alla har sina ofullkomligheter och sina starka sidor. Ingen stöts ut ur och av gemenskapen, ingen briljerar i onödan. Men vad gör man när någon fläker ut sig, hur hanterar man förlöpningar i systemet, hur många *stöts bort* av gemenskapen, ställer sig självmant åt sidan, när det representativa inte är en förebild, endast en avbildning?

Den lilla världen, Krilons värld, kan vara ohyggligt sträng. Mot dess ursinne finns bara en osynlig lag och för den finns inget skydd.

Författarpresentation

Anders Björnsson, född 1951, historiker och publicist. Medarbetare i Svenska Dagbladet, tidigare verksam vid Sveriges Radios vetenskapsredaktion. Han har tidigare utgivit bl.a. *Var 1900-talet förgäves?* (1993) och *Den korta marschen* (1996).

KUNGL. BIBL.
1999 -03-24
STOCKHOLM

DEMOKRATI
Utredningen

så arbetar

Demokrati utredningen

Demokratiutredningen analyserar den svenska folkstyrelsens förutsättningar inför 2000-talet. Det sker i ljuset av bl.a. globaliseringen, EU-medlemskapet, förändringarna i medielandskapet, den nya IT-tekniken, förnyelsearbetet inom offentlig förvaltning och folkrörelsernas förändringar. Kommittén har också fått i uppdrag att förklara det sjunkande valdeltagandet samt stimulera det demokratiska engagemanget. Vid sekelskiftet skall utredningen presentera en sammanvägd analys i form av ett slutbetänkande.

Utredningen vill redan under arbetets gång bidra till att fördjupa demokratidebatten genom

- en skriftserie
- offentliga seminarier
- en webbplats för debatt och information

Skrifter

Demokratiutredningen kommer fortlöpande under arbetets gång att publicera en skriftserie med essäer, debattartiklar, seminarieinlägg och forskarantologier.

Den omfattande demokratiforskning som bedrivs vid våra universitet och högskolor ställs på detta vis till förfogande för alla som är intresserade av demokratifrågor.

Information om titlar, utgivningsdag, priser m.m. finns på utredningens webbplats.

Seminarier

En av utredningens uppgifter är att stimulera det offentliga samtalet.

Därför anordnar vi offentliga seminarier runt om i landet.

Till seminarierna bjuder vi in forskare och idédebattörer att bidra med sin kunskap och sina värderingar kring de frågor vi tycker är värdefulla att samtala kring.

Varje seminarium dokumenteras i form av en skrift.

www.demokratitorget.gov.se

är adressen till Demokratiutredningens webbplats. Här finns möjlighet att föra en fri debatt kring demokratin – demokratitorget är öppet för alla.

Ett antal krönikörer kommer att kommentera demokratiproblem och andra demokratidebatter.

Här kan Du också informera dig om och föra dialog kring utredningen. Direktiv i fulltext, arbetsplan och utredningens protokoll är dokument man kan hämta hem.

Här informerar vi också fortlöpande om aktuella skrifter och seminarier. Man kan dessutom ta del av debattinlägg vid seminarier samt beställa utredningens skrifter.

Länkar finns till andra delar av nätet där demokratifrågor dryftas på olika sätt.

Information

Vi svarar gärna på frågor och lämnar ytterligare information om utredningens arbete. Adress och telefonnummer till utredningens kansli finns på nästa sida.

Utredningens sammansättning

Ordförande
Bengt Göransson
f.d. statsråd
tel: 08-453 41 04

Kommittéledamöter
Elisa Abascal Reyes (mp)
tel: 08-88 29 76

Stefan Attefall (kd)
ledamot av riksdagen
tel: 08-786 54 46

Nils Fredrik Aurelius (m)
ledamot av riksdagen
tel: 08-786 46 85

Britt Bohlin (s)
ledamot av riksdagen
tel: 08-786 47 80

Per Gustafsson (c)
informationschef
tel: 08-787 58 40

Jeanette Hillding (m)
företagare
tel: 0431-88 300

Gunnar Larsson (s)
klubbordförande
tel 031-703 73 07

Eva Marcusdotter (s)
frilansskribent
tel: 019-36 36 48

Olle Schmidt (fp)
utredningssekreterare
tel: 040-34 10 64

Pernilla Zethraeus (v)
kommunalråd
tel: 026-17 81 22

Experter
Lars Brynesson
Kulturdepartementet

Wanja Lundby-Wedin
LO:s andra ordförande

Carl-Gunnar Peterson
Justitiedepartementet

Elisabeth Rynell
författare

Marcus Storch
direktör

Sekretariat
Huvudsekreterare
Erik Amnå, *fil dr*
tel: 019-30 30 67

Biträdande sekreterare
Margareta Meyer
tel: 08-405 49 16

Seminarieansvarig
Anders Ljunggren
tel: 08-405 16 54

DEMOKRATI
Utredningen

Postadress: 103 33 Stockholm. Besöksadress: Regeringsgatan 30-32
Tel: 08-405 49 16. Fax: 08-411 24 67
E-post: margareta.meyer@justice.ministry.se

Demokratiutredningens skriftserie

Redaktör Erik Amnå

1. **Demokratins räckvidd.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:55)
2. **En god affär i Motala.** Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik (SOU 1998:63)
3. **Att rösta med händerna.** Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz (SOU 1998:85)
4. **Gör barn till medborgare!** Om barn och demokrati under 1900-talet (SOU 1998:97)
5. **Det unga medborgarskapet**. Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:101)
6. **Lekmannastyre i experternas tid**. Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:102)
7. **Demokrati på europeisk nivå?** (SOU 1998:124)
8. **Läsarna och demokratin**. Ett brev till det läsande Sverige (SOU 1998:134)
9. **Lokala Demokratiexperiment**. Exempel och analyser (SOU 1998:155)
10. **På Marginalen**. En intervjubok från Socialtjänstutredningen (SOU 1998:161)
11. **Allas frihet**. Demokratin möter marknaden. Tre ronder (SOU 1998:164)

12. **EU – ett demokratiprojekt?** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:145)
13. **Invandrarskap och medborgarskap.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1999:8)
14. **Att slakta ett får i Guds namn.** Om religionsfrihet och demokrati (SOU 1999:9)
15. **Etik och demokratisk statskonst.** (SOU 1999:13)
16. **Elektronisk demokrati.** (SOU 1999:12)
17. **Den skyddade provinsen.** En essä om demokratins värde och värdighet (SOU 1999:22)

Den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen analyserar den svenska folkstyrelsens förutsättningar inför 2000-talet. Det sker i ljuset av bl.a. globaliseringen, EU-medlemskapet, förändringarna i medielandskapet, den nya IT-tekniken, förnyelsearbetet inom offentlig förvaltning, folkrörelsernas förändringar och det sjunkande valdeltagandet. Vid sekelskiftet ska utredningen presentera en sammanvägd analys i ett slutbetänkande.

Utredningen vill redan under arbetets gång bidra till att fördjupa demokratidebatten genom

- offentliga seminarier runt om i landet
- webbplatsen *www.demokratitorget.gov.se* med fria debatter och möjligheter att informera sig om och föra dialog kring Demokratiutredningen
- en skriftserie med essäer, debattartiklar, seminarieinlägg och forskarantologier.

"Kom och träffa en minister!" Det låter som ett erbjudande, men det kan också vara ett nödrop.
I denna essä analyserar författaren vad som händer när demokratin förlorar sitt värde och sin värdighet. Den handlar om vad offentligheten gör med politiker och varför det är så svårt att lokalisera makten fastän den verkar synbar.

fakta info direkt
Tel 08-587 671 00. Fax 08-587 671 71
Box 6430. 113 82 Stockholm
order@faktainfo.se www.faktainfo.se

ISBN 91-7610-929-1
ISSN 0375-250X